

"Santo subito"

– om å arbeide på sin hellighet, og for den

Anne Eriksen

Institutt for kulturstudier og orientalske språk

Universitetet i Oslo

Pb. 1010 Blindern

0315 Oslo.

E-post: anne.eriksen@ikos.uio.no

Abstract:

"Santo subito" – declare him saint immediately – was the cry in St. Peter's Square in Rome when Pope John Paul 2. died a couple of weeks ago. The late Pope is one of the major religious personalities of the 20th century. This is due to both his competence as politician and leader of the Church, and to his remarkable abilities to communicate and create enthusiasm. But at the core stands his own spirituality, above all centered on the Virgin Mary. The article explores some aspects of the Pope's performances as an individual chosen by the Virgin herself, and singled out for an important task in world history: The victory over communism and atheism. Building in particular on the works of Richard Bauman, the analytical concepts are performance, intertextuality and traditionalisation. Point of departure for the analysis is the image on the website launched by the Vatican to commemorate the life of John Paul 2.

In 1917, the Virgin Mary is reported to have appeared to three small children at Fatima, Portugal, and delivered a partly secret message, including warnings concerning "the faults of Russia". The assassination attempt against the Pope in 1981 took place on the feast of Our Lady of Fatima (May 13th), who, according to John Paul 2 himself, also saved his life. Over the succeeding years, the Pope has skilfully constructed an intertextual network of meaning around himself, the Fatima madonna, and the – eventually successful – struggle against communism. The climax occurred in 2000, when the secret was made public and proved to be about a bishop dressed in white, nearly giving his life in the struggle to lead his people to God.

Nøkkelord:

*performans,
tradisjonisering,
katolsk fromhet,
pave Johannes Paul 2*

"Santo subito" – helligkåring straks – lød ropene på Petersplassen da pave Johannes Paul 2. døde for et par uker siden. Folkekrav skal man ikke kimse av, særlig ikke i helgensaker. Et *fama sanctitatis* eller ry for hellighet er et grunnleggende krav for at en helligkåringssak skal settes igang. Det må finnes en folkemening, en alminnelig

oppfatning om at den avdøde er et hellig menneske. Første ledd i helligkåringssaken er å undersøke holdbarheten av dette ryet, deretter undersøkes det også om ryktet taler sant – altså om vedkommende virkelig var hellig, vurdert ut fra de regler og kriterier som Kirken bruker. Disse reglene ble formalisert i 1730-årene, og var deretter

stort sett uendret frem til 1983 (Woodward 1990, Veraja 1992). Den nylig avdøde paven har dessuten bidratt til enkelte endringer de senere år. I tillegg har han selv foretatt flere helgenkåringer i løpet av sitt pontifikat enn noen pave før ham. Dette skyldes ikke bare at pontifikatet også har vært usedvanlig langt (1978-2005), men i like stor grad at Johannes Paul 2. bevisst har brukt helligkåringer som kirkepolitisk virkemiddel. Hans mange reiser har ofte vært ledsaget av helligkåringer av helgenkandidater fra landet han besøker. En rekke forskjellige etniske og andre grupper i den katolske verden er dessuten blitt tilgodesett med helgener blant "sine". Slik har paven bundet land og grupper tettere til seg og til Roma. Men helgener er også rollemodeller som virkelig gjør verdier som Kirken ønsker å fremheve som viktige. De senere årene har blant annet flere ektepar og foreldre blitt salig- eller helligkåret, noe som kan sees som en klar tematisering av Kirkens familie- og ekteskapspolitikk (Eriksen og Stensvold 2002).

Men blir Johannes Paul 2. selv helgen? Hans ry for hellighet er sammensatt av ulike elementer og begrunnelser. Hans mange reiser og generelle vilje til synlighet og nærvær er viktig, hans økumeniske arbeid også, sammen med hans store evne til å komme i kontakt med folk og skape engasjement. I tillegg har papa Wojtyła en status som ikke bare bygger på personlig karisma og effektiv utforming av paverollen i en moderne verden, men som også gjør ham til en av det 20-århundres viktige religiøse skikkelser. Dette har sammenheng med hans forhold til Den hellige jomfru, Maria. Johannes Paul 2. har stått for en Maria-fromhet der mariologisk teologi og folkelig fromhet møtes. I dette skjæringspunktet har han utformet en religiøs rolle for seg selv. Det er noen sider ved denne rollen som skal diskuteres her.

Det dreier seg ikke om Karol Wojtyła som teolog eller kirkepolitiker, men om hans iscenesettelse av seg selv som pave Johannes Paul 2. – og som mulig helgen. Denne iscenesettelsen har foregått gjennom 27 år og i en rekke medier, fra teologiske og literære arbeider via (kirke)politisk aktivitet til reiser og medieopptredener, samt selvfølgelig et nærmest ufattelig antall messer, prekener, bønner og velsignelser. Sannsynligheten taler likevel for at folkemengden på Petersplassen forholdt seg mer til det massemedierte bildet av paven enn for eksempel til hans lærde arbeider, beregnet på en teologisk skolert elite. Ropet "Santo subito" gjaldt den paven som var kjent fra medier og massekultur, fra de iscenesettelsene som er kjent for et svært stort antall mennesker verden over.

Det er ingen selvsagt ting at en avdød pave blir helgen. Frem til ca. 900 var dette vanlig, men siden da har pavehelgener vært sjeldne. I vår tid kan det se ut til at forholdene igjen endrer seg. Det har vært arbeidet ivrig for å helligkåre Pius 9., som var pave fra 1846-78. I dag er han saligkåret, noe som ofte er første skritt på veien mot helligkåring. Pius 10. (1903-14) er allerede helgen, Johannes 23. (1958-63) er saligkåret, mens forsøkene på å helligkåre Pius 12. (1939-58) hittil har blitt stoppet på grunn av hans holdninger under 2. Verdenskrig. Kirkehistorikeren Tarald Rasmussen har påpekt en generell dreining i oppfatningen av paverollen, med økt fokus på paven som en hellig person og mindre vekt på Roma og Peters grav som hellige steder. Rasmussen knytter utviklingen til Johannes Paul 2. og hans utstrakte reisevirksomhet – med den er helligheten blitt mobil. Men endringene kan også spores lenger tilbake og sees i sammenheng med vidtrekkende historiske endringer. I 1871 ble den tidligere pavestaten en del av

det samlede Italia. Paven var ikke lenger verdslig fyrste, hans status var utelukkende knyttet til rollen som åndelig overhode for verdens katolikker. Dermed ble også pavens person langt viktigere enn før (Aftenposten 10.4.05). Moderne kommunikasjonsmidler betyr likevel ikke bare at paven kan reise mer enn før. Også bilder og budskap kan spres effektivt og raskt til mange mennesker og over store avstander. Pavens ord formidles raskt og effektivt i trykk gjennom alt fra aviser og enkle bønnekort til tykke bøker av og om ham. I dag har dessuten Vatikanet både TV- og radio-stasjon, i tillegg til sine kontinuerlig oppdaterte og veldesignede nettsider. Den økte synliggjøringen av paven og den økte interessen for hans person begynte med Pius 9., men har nådd et (foreløpig?) høydepunkt med Johannes Paul 2., både på grunn av den teknologiske utviklingen og på grunn av denne pavens usedvanlige talent for selviscenesettelse.

Iscenesettelsens kunst

Performans og *tradisjonisering* er sentrale begrep i denne sammenheng. Performans beskriver Richard Bauman som en bevisst og demonstrativ kommunikativ oppvisning:

[P]erformance rests on an assumption of responsibility to an audience for a display of communicative virtuosity [...] In this sense of performance, then, the act of expression itself is framed as display: objectified, lifted out to a degree from its contextual surroundings, and opened up to interpretive and evaluative scrutiny by an audience both in terms of its intrinsic qualities and its associational resonances (Bauman 2004:9).

Det skulle være unødvendig å argumentere for at paverollen som sådan innebærer en nærmest kontinuerlig performans, eller at mye av symbolikken omkring paven – fra hans røde sko og hvite kalott til hans vel-signelse *urbi et orbi* nettopp signaliserer og rammer inn dette. I det følgende skal vi imidlertid gå inn på papa Wojtylas performative virtuositet i noen bestemte iscenesettinger, der en "assosiativ resonans" av spesiell art settes i spill og forteller tilskuerne hvordan performansen skal tolkes og evalueres. At Wojtyla har "arbeidet på sin hellighet" er ikke mer enn hva enhver praktiserende katolikk ventes å gjøre. Uttrykket betyr at man tar et selvstendig ansvar for sitt eget religiøse liv og åndelige utvikling. Men Wojtyla har også arbeidet *for* sin hellighet i en annen forstand. Iscenesettingene har trukket veksler på en religiøs logikk og et religiøst symbolspråk som antagelig har stor betydning for Wojtylas *fama sanctitatis* – og som dermed også vil ha betydning for en eventuell helligkåring av pave Johannes Paul 2.

Baumans forståelse av performans er nært knyttet til et begrep om intertekstualitet, forstått som et forhold av relasjonell mening mellom tekster. Perspektivet er basert på Bakhtins teorier om at enhver tekst eller ytring er et svar på tidligere ytringer, samtidig som den også forholder seg til fremtidige ytringer (Bakhtin 1998). Bauman understreker imidlertid at hans hovedanliggende ikke dreier seg om tekster, men snarere om hvordan intertekstualitet skapes i kommunikativ praksis. Det intertekstuelle nettverket av mening oppstår mellom ulike performansen i like stor grad som mellom ulike tekster. Intertekstualiteten sees som en kommunikativ strategi som former både performansen og tolkning og evaluering av den:

The interpretive process of evaluation invokes an intertextual field in its own right, constituted by the past performances that provide a standard for the comparative assessment of the performance now on view. A performer is thus accountable to past performances, however the standards and measures of accountability may be construed in particular cultural and historical milieux (Bauman 2004:9).

Meningen oppstår altså ikke i den enkelte performansen alene, men i nettverket av referanser mellom dem og i måten de forholder seg til hverandre. Denne prosessen av tilpasning kaller Baumann for kalibrering. Papa Wojtylas iscenesettinger forholder seg til hverandre, men også til et videre nettverk av religiøs mening. Hans performative virtuositet ligger blant annet i evnen til å skape en sterk intertekstualitet, det vil si til å la den enkelte performans få mening gjennom implisitte og eksplisitte referanser til andre ytringer og performanser.

Også tradisjonsbegrepets relevans er åpenbar i sammenhengen. Som Peters etterfølger og Kristi stedfortreder på jorden, har Johannes Paul 2. hatt sin plass i en mektig og gammel tradisjonslinje. Den katolske kirke har dessuten sitt eget teologiske tradisjonsbegrep, bearbeidet og utviklet gjennom århundrene. Særlig viktig ble det i tiden etter reformasjonen, da Kirken måtte artikulere forsvar og begrunnelser for de punkter der katolsk og reformert lære avvek fra hverandre. Mot Luthers syn, at Den hellige skrift alene utgjorde kristendommens grunnlag, hevdet Kirken at Guds tale til menneskeheten fantes to steder: i Skriften og i Tradisjonen. Kirkens tradisjon ble her først og fremst definert til kirkefedrenes skrifter. Men mer

prinsipielt innebærer dette synet at åpenbaringen ikke er endelig avsluttet. Gud fortsetter å gi seg og sin vilje tilkjenne gjennom Kirkens tradisjon, og gjennom denne kan menneskene dermed få en stadig dypere forståelse av Guds plan (CE). Dette tradisjonssynet har blant annet betydning for mariologisk teologi. Bibelen forteller lite om Maria, og Kirkens lære om henne er derfor for en stor del basert på Tradisjonens elaborering av det skriften sier. Dogmene om hennes ubesmittede unnfangelser (1854) og hennes himmelfart (1950) er nettopp stadfestelser av slike tradisjonelle tolkninger.

Begrepet tradisjonalisering har på sin side noen andre nyanser, som også kan være nyttige her. Ordet ble introdusert av folkloristen Dell Hymes i 1975 i en diskusjon av tradisjonsbegrepet der han sier:

Let us root the notion not in time, but in social life. Let us postulate that the traditional is a functional prerequisite of social life. Let us consider the notion, not simply as naming objects, traditions, but also, and more fundamentally, as naming a process (Hymes 1975:353).

Tradisjon er altså ikke først og fremst et navn på ting – skikker, fortellinger eller andre kulturuttrykk – men på en navnsettende prosess som Hymes mener er uttrykk for et menneskelig behov for å autorisere og universalisere sine ytringer. Begrepet tradisjonalisering har senere til en viss grad fungert som et folkloristisk svar på historikernes interesse for "invented tradition" (Hobsbawm og Ranger 1983), og er særlig brukt om revitaliserte og bevisst nyskapte tradisjoner. Men, som det fremgår av Hymes egen argumentasjon, har begrepet også langt mer vidtrekkende konsekvenser for forståelsen av tradisjon som sådan.

I artikkelen "Tradition – genuine or spurious" fra 1984 fremsetter Richard Handler og Jocelyn Linnekin en kritikk av det de kaller en naturalistisk tradisjonsforståelse, det vil si en oppfatning av tradisjon som iboende og definerende egenskap ved visse kulturelle elementer. I samsvar med Hymes' forståelse argumenterer Handler og Linnekin i stedet for et diskursivt tradisjonsbegrep der tradisjon sees som en bestemt form for verditilskrivning, basert på fortolkning av fortiden. De sier:

We suggest that there is no essential, bounded tradition; tradition is a model of the past and is inseparable from the interpretation of tradition in the present. Undeniably, traditional action may refer to the past, but to "be about" or refer to is a symbolic rather than a natural relationship, and as such is characterized by discontinuity as well as continuity (Handler og Linnekin 1984:276).

De understreker sterkt at dette ikke bare gjelder revitalisert eller nyskapt tradisjon, men at "the ongoing reconstruction of tradition is a facet of all social life, which is not natural, but symbolically constituted (samme). Her blir tradisjonsbegrepet avnaturalisert og istedet knyttet til konstruksjon av symbolsk mening. Samtidig blir tradisjon noe som til enhver tid skapes i nåtiden, gjennom *referanser* til fortiden. Men når tradisjonalisering faktisk *virker* som autoriserende mekanisme i sosial samhandling, er det nettopp fordi både konstruksjonsaspektet og det nåtidige tilsløres.

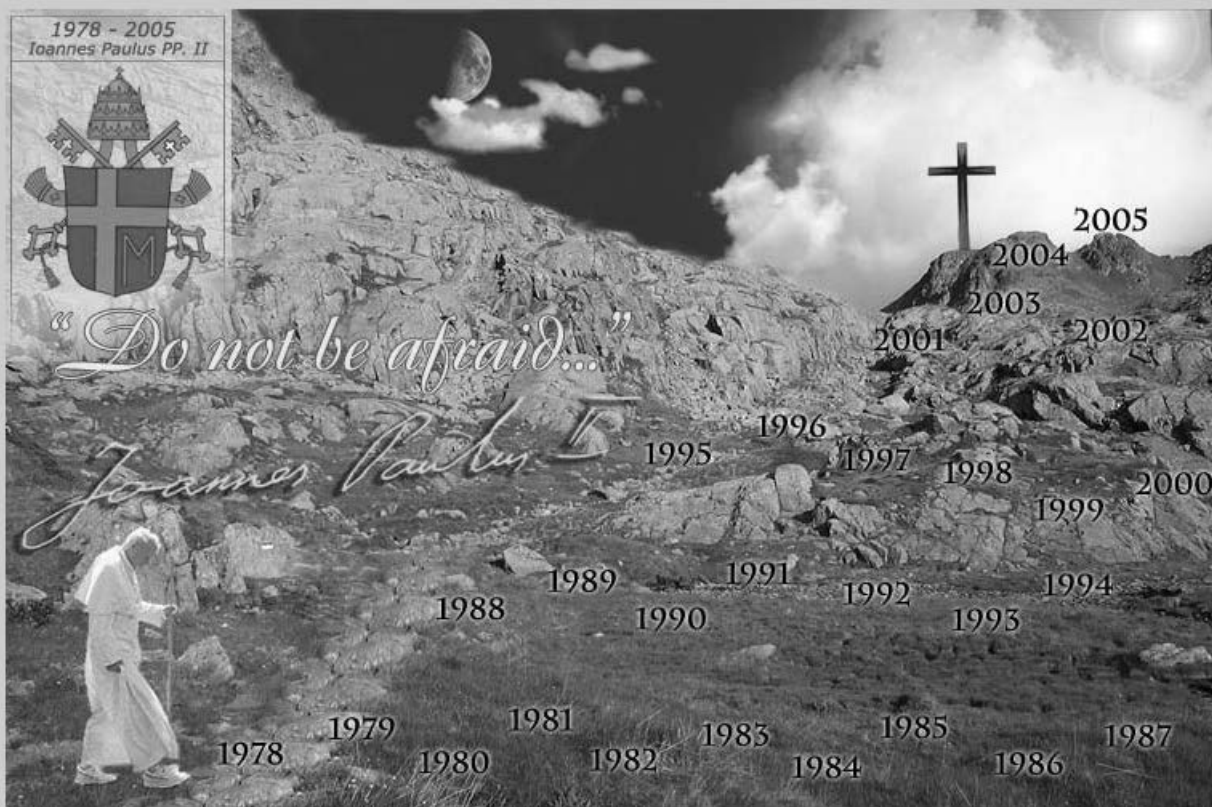
I sine arbeider bygger Bauman videre på denne forståelsen og beskriver tradisjonalisering som en kommunikativ strategi der en særlig form for intertekstualitet oppstår. En performans eller ytring som kan påberope seg tradisjon, formidler både

autentisitet og autoritet. Det skapes ikke bare et nettverk av mening mellom ulike tekster eller performanser, tradisjonalisering innebærer en verditilskrivning og samtidig en autorisering av mening. Referanser til fortid i form av tradisjon gir tyngde og betydning fordi de formidler at forholdet mellom ytringene ikke er tilfeldig, men at den enkelte ytring i stedet er dypt forankret i en tidløs rekke foregående ytringer. De meningssammenhengene som dannes, fremstår dermed ikke som menneskeskapt, men forårsaket av iboende og uimotsigelige egenskaper ved ytringene selv.

Tradisjon og tradisjonalisering spiller en sentral rolle i Wojtylas performans som pave Johannes Paul 2. Dette gjelder naturligvis hans rolle som teolog, der han har utviklet sine mariologiske synspunkter med den logikk som Kirkens tradisjonsbegrep gir. Mer interessant i en folkloristisk sammenheng er likevel de tradisjonaliserende strategier han har tatt i bruk for å iscenesette seg selv som religiøst subjekt med en bestemt rolle og bestemte kvaliteter. Utgangspunktet for videre analyse av Wojtylas selviscenesettelse skal være dette bildet (neste side).

Bildet ble lagt ut på Vatikanets nettsider etter pavens død og fungerer som inngang til en mengde sider med opplysninger om pavens virke for hvert av årene i hans pontifikat. Ved å følge årstallene på stien oppover fjellet kan man altså følge pavens vandring gjennom sitt pontifikat, frem mot korset på toppen. Bildet og nettsidene ble offentliggjort etter Wojtylas død, men er så tett vevet sammen med andre ytringer at det likevel er grunn til å tolke det som del av hans egen religiøse iscenesettelse, preget av den samme performative kompetanse.

Mange betydningslag spiller sammen i dette bildet. Når paven er fremstilt på fjelltur, fremfor i mer formelt representativt

© Internet Office of the Holy See

© Internet Office of the Holy See.

sammenheng, formidles det et enkelt budskap om Karol Wojtyła som friluftsmann. Her er bildet i slekt med andre foto av ham, som blant annet finnes på bønnekort og i religiøs litteratur, der paven er avbildet utendørs og i naturomgivelser – med grønt gress og blå himmel, eller på ski i hvit sne. Bortsett fra å presentere Wojtyła som en kraftfull mann med sunne interesser, knytter disse bildene an til en moderne religiøs ikonografi som kjennes både fra katolsk og protestantisk kontekst, der naturen fungerer både som religiøst meditasjonsobjekt og som meditasjonssted for den enkelte. Motivet med den ensomme fjellvandringen

opp mot korset forteller om individuell religiøs søken og utvikling gjennom et langt liv. Her fremstilles Johannes Paul 2. som individualisert religiøst subjekt, ikke som mektig kirkeleder.

Men bildet forteller mye mer enn dette, og mange intertekstuelle nettverk er i spill. Gjennom tilknytningen til kristen hyrdeikonografi skjer det en enkel, men tung tradisjonisering. Mannen på bildet er ikke bare en energisk fjellturist som fornøyd tester ut de nye joggeskoene sine. Han er også verdens hyrde. Dette er en basisdefinisjon av paverollen, som bildet fremhever både gjennom hyrdestaven og

den enkle, hvite drakten. Hyrden skal lede sine får trygt gjennom farefullt og vanskelig terreng, vise dem rett vei og beskytte dem mot alt ondt. Han sier til dem: "Do not be afraid". Han kjenner veien over det øde fjellet og opp mot lyset og frelsen. Nå er det riktignok ingen får å se på bildet. Men hvis man går inn på hvert av årstallene som er spredt oppover fjellsiden, får man opplysninger om pavens reiser, viktige møter, bønner, prekener og encyklikaer – år for år. På den måten er fåreflokken erstattet av opplysninger om hvordan Johannes Paul 2. har skjøttet hyrdegjeringen, hvordan han har gjett sine får. Årstallenes plassering viser dessuten at denne hyrden slett ikke har valgt den korteste og enkleste veien frem. I stedet for å følge stien har han krysset frem og tilbake. Det har tatt lang tid og ikke alltid vært lett, men han har røktet sine får vel.

Et tredje betydningssjikt i billedytringen er mer komplisert, samtidig som det dreier seg om et helt spesifikt budskap med stor betydning for Karol Wojtylas religiøse selviscenesetting og eventuelle *fama sanctitatis*: Forholdet til Den hellige jomfru. Johannes Paul 2.'s valgspråk var *Totus tuus ego sum* – jeg er helt din, og mariafromheten har preget pontifikatet på en grunnleggende måte. Bokstaven M i pavens våpenskjold, som også har en dominerende plass i bildet, refererer til dette. I 1987 ble encyklikaen *Redemptoris Mater* (Frelserens mor) offentliggjort. Her behandles Marias rolle i kirkens historie, og allerede i første setning slås det fast at hun har en helt sentral plass i frelsesverket. Gjennom hele teksten foregår det en sterk og systematisk tradisjonalisering: Argumentasjonen relateres kontinuerlig til tidligere dokumenter og tidligere pavers lære på en slik måte at den helt og holdent fremstår som gjentakelse av velkjente sannheter, ikke som nye

tolkninger eller nye nyanser (Index). Encyklikaen anslår også en mariansk tematikk for det forestående hellige år. Ved åpningen av jubelåret 2000 understreket Johannes Paul 2. igjen dette jubileets marianske karakter, og bad Maria beskytte alle dem som nå begav seg ut på pilegrimsferd. I innledningen til sitt åndelige testamente, offentliggjort noen dager etter hans død, skrev papa Wojtyla at

I place this moment [døden], like all other things, in the hands of the Mother of my Master: *Totus Tuus*. In these same motherly hands I leave everything and Everyone with whom my life and my vocation have brought me into contact. In these Hands I above all leave the Church, and also my Nation and all humankind (Testamento).

Enda mer konkret knyttes pavens Mariafromhet til Vår Frue av Fatima og til det som kalles "Fatimas tredje hemmelighet". Og det er ganske særlig i denne forbindelse at hans iscenesettelse av seg selv i et helt bestemt nettverk av mening kan iakttas.

Møter med Maria

Våren og sommeren 1917 hadde tre barn ved Fatima i Portugal en serie Maria-åpenbaringer. De gjorde også krav på å ha mottatt et hemmelig budskap fra jomfruen. Disse hendelsene føyer seg inn i en tradisjon – eller meningsnettverk – av Maria-åpenbaringer som har hatt en meget sterk posisjon i katolsk folkelig fromhet på 1800- og 1900-tallet. Både innhold og struktur følger et fast mønster: Fattige barn eller unge piker møter en lysende og/eller hvitkledd skikkelse som etter hvert tolkes som Maria. Visjonæren mottar et budskap. Hendelsene møtes med skepsis, særlig av

presten og de lokale myndighetene. Visjonæren blir forhørt og undersøkt og budskapet blir gjort kjent. Det dreier seg om Herrens vrede og om den bot og straff som er nødvendig for å avverge grusomme hendelser. Det en folkelig fromhet med valfarter til stedet for visjonen, helbredelser og nye tegn. Undersøkelsene fører i enkelte tilfeller til at kirken godkjenner åpenbaringene som ekte, og fromheten blir legalisert. Der kirken ikke gir godkjenning lever kunnskapen om hendelsen ofte videre i den lokale folkefromheten (Bouflet og Boutry 1999, Eriksen og Stensvold 2002).

Bernadette Soubirou's opplevelser i Lourdes i 1858 er et velkjent eksempel på hendelsesmønsteret omkring denne type Maria-åpenbaringer. Hendelsene i Fatima er et annet. Kirken har godkjent disse åpenbaringene som ekte, og 13. mai er festdag for Vår Frue av Fatima. Det var under feiring av denne dagen at pave Johannes Paul 2. i 1981 ble rammet av skudd fra en attentatmann på Petersplassen. Etter hans egen mening var det Maria som reddet ham. Hennes hånd styrte prosjektillets løp slik at han ikke ble dødelig såret (Johannes Paul 2 1994:1061). Etter rekonvalesensen reiste han til Fatima for å takke. Ett av prosjektilene fra attentatet ble dessuten gitt i gave til Fatimas biskop, og er satt inn i Maria-skulpturens krone som et smykke. Dette er en fortelling om et mirakel, men også om noe mer: Pave Johannes Paul 2. har en spesiell posisjon. Han er Marias utvalgte. Hun reddet livet hans, og med det merket hun ham for spesielle oppgaver og en spesiell rolle. Da attentatet skjedde, hadde Johannes Paul 2. vært pave i omkring tre år. Gjennom hele resten av pontifikatet er forbindelsen mellom paven og Maria, konkretisert som Vår Frue av Fatima, stadig blitt artikulert på nytt, gjennom nye performanser og omgitt av et stadig tettere

intertekstuell nettverk. Bildet av paven på vandring i fjellandskapet er både et slutt-punkt og et høydepunkt i denne rekken av performanser og innbyrdes referanser.

Budskapet som barna i Fatima hevdet å ha mottatt, var delt i tre. Første del var en helvetesvisjon. Barna fikk se hvilken grusom skjebne som ventet de vantro og frafalne. Annen del dreiet seg om en kult av Marias hjerte, som Maria sa at hun ønsket. Den ville frelse mange sjeler og bringe fred i verden. Men dersom menneskene ikke forbedret seg, ville det likevel komme en ny krig om en stund. Hvis Russland ble viet til Marias hjerte, ville det bli fred. I motsatt fall kom Russlands forbrytelser til å spres over hele verden. Mange nasjoner ville utslettes, de gode forfølges for sin tro og paven møte stor lidelse. Tredje del av budskapet forble hemmelig. To av de tre barna døde allerede i 1918. Den tredje, Lucia, gikk i kloster, og det er gjennom skrifter fra hennes hånd at Fatima-budskapet er blitt kjent for verden. Gjennom dem har "Fatima" gradvis kommet til å fremstå som én, sammenhengende fortelling med en fast og tett struktur, der den hemmelige tredje delen fikk en helt dominerende plass. I tiden under og etter annen verdenskrig ble fortellingen kjent i hele den vestlige verden. Katolske tidsskrift og magasin begynte å skrive om hendelsene i 1917 og formidlet utdrag av Lucias skrifter. Ivrige journalister klarte også å få intervjuer med Lucia selv. Snart blomstret en rik flora av religiøs litteratur omkring Fatima (Eriksen og Stensvold 2002). Kjernen i det hele var hemmelighetens tredje del og dessuten krigsspådommene i annen del.

På grunn av ordene om Russlands feil og forbrytelser har Vår Frue av Fatima fått en viktig plass i Kirkens kamp mot kommunismen, mens en "ny krig" er blitt forstått som tredje verdenskrig. De tallrike

gjetningene omkring hemmelighetens tredje del har gått ut på at den inneholder skildringer av en verdensødeleggende atomkrig. Med utgangspunkt i Johannes' Åpenbaring forstås Maria-åpenbaringer generelt som et endetidstegn, noe som også fremheves i *Redemptoris Mater*. Både i teologien og folkefromheten er det altså en sammenheng mellom den apokalypsen Maria varsler og det faktum at nettopp hun bringer varslet (se for eksempel Grignion Montfort 1842). På denne måten er budskapet fra Fatima både dramatisk, apokalyptisk og blodig. Samtidig har det tjent til å knytte sammen religion og politikk på en svært konkret og direkte måte. Apokalyptiske drag som kan følges gjennom hele kristendommens historie brukes for å tradisjonalisere nåtidige hendelser, på en slik måte at bestemte forståelser autoriseres.

I kampen mot kommunismen har Johannes Paul 2. gjort felles sak med Vår Frue av Fatima. Aller mest konkret kom dette til uttrykk i 1984, da madonna-figuren i Fatima besøkte Roma etter pavens ønske. Her var den høytidelighetenes midtpunkt da Johannes Paul 2. viet hele verden til Marias hjerte. Endelig var hennes ønske fra 1917 blitt oppfylt. Nå ville Russlands forbrytelser opphøre og ateismen og kommunismen forsvinne. I 1989 falt Berlinmuren og kommunismen i Øst-Europa falt sammen i de påfølgende årene. I katolsk Maria-fromhet settes disse hendelsene i sammenheng. Selv om det ikke sies eksplisitt at muren falt *fordi* Johannes Paul 2. hadde oppfylt Marias ønske om en verden viet til hennes hjerte, fremstilles begivenhetene på en slik måte og i en slik rekkefølge at dette blir konklusjonen: 1) Gud har gitt Maria spesielle oppgaver i forbindelse med verdens ende. 2) I 1917 sa Maria at for å stoppe Russlands feil, måtte Russland (og verden) vies hennes hjerte. 3)

I 1981 reddet hun Johannes Paul 2. og gjorde ham til en utvalgt. 4) I 1984 viet Johannes Paul 2. verden til Maria. 5) Fra 1989 brøt kommunismen sammen. 6) Apokalypsen er avverget inntil videre.

Hemmeligheten avsløres

Budskapet fra Fatima fikk en viktig plass i feiringen av det hellige år 2000. 13. mai dette året var paven på nytt på besøk i Fatima. En uttalelse fra Vatikanet definerte besøket som en pilegrimsreise, der pavens hensikt var "a renewed gesture of gratitude to Our Lady for her protection during these years of his papacy". Marias beskyttelse opphørte ikke med attentatet, men har vedvart gjennom pontifikatet. Teksten fra Vatikanet sier dessuten at "This protection seems also to be linked to the so-called "third part" of the secret of Fatima" (Sodano). Paven hadde også et annet ærend i Fatima. De to døde barna ble saligkåret. Ifølge Kirkens lære kan ingen bli salig- eller helligkåret for sine visjoner eller andre mystisk-religiøse erfaringer. Det finnes bare to veier til hellighet: martyriet eller et liv i "heroisk dyd". Dette siste innebærer at den avdøde i "heroisk grad" har realisert alle syv dyder som Kirkens moralteologiske tradisjon definerer: tro, håp og kjærlighet (*caritas*), utholdenhet, rettferd, måtehold og klokskap. De to små visjonærene fra Fatima døde i spanskesyken året etter sine opplevelser. De har altså ikke gitt sine liv for troen, og kan ikke kanoniseres som martyrer. Samtidig har det vært diskutert om barn – de to barna var ca. åtte og ti år da de døde – over hodet kan sies å være i stand til å realisere den heroiske dyd (for eksempel Benvenuti-Papi red. 1991). Saligkåringen av de to innebærer altså en anerkjennelse av at dette er mulig. Pavens preken ved denne anledningen la stor vekt på at de religiøse

erfaringene hadde hatt en dyptgripende og sterk effekt på de to barnas religiøse liv. Tiårningen Fransisco beskrives slik:

A transformation takes place in his life, one we could call radical: a transformation certainly uncommon for children of his age. He devotes himself to an intense spiritual life, expressed in assiduous and fervent prayer, and attains a true form of mystical union with the Lord. This spurs him to a progressive purification of the spirit through the renunciation of his own pleasures and even of innocent childhood games (Beatification)

Det er altså ikke visjonen i seg selv som gir grunnlag for saligkåringen, men den religiøse opplevelsens virkninger i visjonærens eget liv. Møtene med Maria la grunn for en åndelig utvikling og vekst og dermed for et liv ”i heroisk dyd” – og for saligkåring.

Som pavelig performans har saligkåringen i Fatima en rekke tilleggsbetydninger. For det første muliggjorde begivenheten i seg selv nok en iscenesettelse av det betydningsnettverket som er spunnet omkring Maria og Johannes Paul 2.: Når reisen beskrives som en pilegrimsreise, settes det personlige forholdet mellom Maria og papa Wojtyla i sentrum. Her er Wojtyla som religiøst subjekt, like viktig som Johannes Paul 2. som kirkeleder. For det annet formidlet saligkåringen av de to visjonærene at religiøse erfaringer i møter med Maria og Fatima-budskapet kan danne grunnlag for slike liv som leder til kanonisering. I den korte tiden de hadde igjen å leve etter sine møter med Maria, maktet de to barna å realisere budskapet de hadde mottatt. Det ble deres vei til hellighet. Dette var pavens eksplisitte budskap ved saligkåringen. Det intertekstuelle budskapet som også formidles gjennom performansen, er dette:

Helgener og salige er rolleforbilder. Deres liv kan vise vei for andre. Også andre som har tatt budskapet fra Fatima inn i sine liv, kan bli helligkåret etter sin død. Her er det ikke vanskelig å gjette hvem det siktes til.

Den største religiøse begivenheten i forbindelse med pavens Fatima-besøk var likevel at hemmelighetens tredje del ble avslørt. På Vatikanets nettsider ble Lucias håndskrevne, portugisiske tekst lagt ut, sammen med en italiensk oversettelse og teologiske kommentarer signert kardinalene Sodano og Ratzinger. Lucias tekst fortalte at de tre barna hadde sett en engel med et flammende sverd og en stemme som ropte på anger og bot. I et stort lys, som var Gud, hadde de sett en biskop kledd i hvitt og de forstod at det var paven. Han ledet et stort følge av prester, biskoper og andre av kirkens folk på vandring opp et bratt fjell. På toppen av fjellet stod et kors. Følget passerte en by i ruiner, og hele veien lå det døde, som paven lyste velsignelse over mens han tok seg frem med vaklende skritt og under store lidelser. Da følget falt på kne ved foten av korset, ble de beskyttet av en gruppe soldater, og den ene etter den andre falt død om, men engler samlet blodet opp (Message).

Sodanos kommentar understreket at visjonen må tolkes symbolsk. Samtidig slo han fast at den dreiet seg om ting som på avsløringstidspunktet allerede hadde hendt, nemlig:

The vision of Fatima concerns above all the war waged by atheist systems against the Church and Christians, and it describes the immense suffering endured by the witnesses to the faith in the last century of the second millennium. It is an interminable Way of the Cross led by the Popes of the twentieth century (Sodano).

Ratzinger på sin side understreker at det som

barna så, ikke var en "film" av fremtiden, og ikke fortalte om uavvendelige begivenheter. Menneskenes handlinger virker inn på verdens historiske forløp, og de grusomme hendelsen som barna ble vist var bare en advarsel om hva som *kunne* hende. Ropet om bønn og bot gav samtidig anvisninger på hvordan dette kunne avverges (Message).

Visjonen fra Fatima og Vatikanets tolkning av hemmelighetens tredje del gir altså nøkkelen til bildet av Johannes Paul 2. på fjellvandring. Her ser vi en biskop kledd i hvitt, på vei opp et fjell. På toppen er det et kors og et stort lys. Han går ensom og leder tilsynelatende ikke noe stort følge av kristne. Men årstallene han er omgitt av forteller om et langvarig og velsignelsesrikt virke i verden – dette er den hvitklede biskopens følge. Så langt er det altså et påtagelig sammenfall mellom Lucias beskrivelse av visjonen og bildet på nettsiden. Men forskjellene er også store: Paven på bildet er ute på en fredelig vandring. Her er verken lik og blod, byer i ruiner eller væpnede soldater. Hva har skjedd?

Papa Wojtyla har tatt Marias budskap til seg. Han har viet verden til hennes hjerte. Han har ledet kampen mot ateisme og vantro. Han har ryddet veien mot korset og gjort den fredelig og trygg. Guds folk ligger ikke lenger døende og blødende på jorden. Visjonen fra Fatima fortalte om noe som *kunne* hende, men som også kunne avverges dersom de rette midler ble tatt i bruk, de som Maria foreskrev. Papa Wojtyla har forstått dette, og med Marias hjelp maktet å vinne kampen. Han kan gå med faste skritt i et landskap der intet hindrer ham i å nå korset og lyset på fjelltoppen. Dette lyset er todelt. Like bak korset skinner solen sterkt, og til venstre står nymånen. Det skyldes verken tilfeldigheter eller overdreven vilje til idyllisering av et storslått landskap. Månesigden er Marias tegn. Ved vandringens ende venter hun på

Karol Wojtyla som har utført de oppgaver hun har gitt ham.

Hensikten med denne gjennomgangen har ikke vært å drøfte spørsmålet om Johannes Paul 2.'s eventuelle hellighet eller å ta stilling til mulighetene for helligkåring. Disse spørsmålene kan utvilsomt best vurderes av Kirken selv, med bruk av de begrep og rutiner som gjennom århundrene er utviklet til formålet. Derimot har det vært et mål å undersøke deler av den selviscenesettelsen som har bidratt til å forme bildet av Johannes Paul 2. som religiøs skikkelse, og som dermed også er et av elementene i det ry for hellighet han har opparbeidet. Et slikt ry krever at andre mennesker oppfatter ham som hellig. Ryet formes gjennom prosesser av kommunikasjon, fortolkning og meningsdannelse. For at et ry for hellighet skal kunne oppstå og en helligkåringssak startes, må altså helligheten – selv om den dypest sett er et forhold mellom den enkelte og Gud – få kulturelt uttrykk. I Johannes Paul 2.'s selviscenesettelse har tradisjonalisering vært en viktig strategi. Med bakgrunn i Kirkens eget tradisjonsbegrep vil denne strategien være en sentral del av enhver paves utforming av sin rolle. Papa Wojtyla har med stor dyktighet brukt den for å utforme sin marianske teologi, men også for å plassere seg selv, både som pave og som religiøst subjekt, inn i denne teologien, der han gjør krav på en bestemt rolle. Dette har han gjort med stor virtuositet. Tradisjonaliseringen brukes som performativ strategi med betydning som rekker ut over den teologiske forståelsen av forholdet tradisjon/hellig skrift. Gjennom den skapes og autoriseres intertekstuelle meninger som selvfølgelig er forankret i Kirkens egen forståelse og egen tradisjon, men som også binder sammen Johannes Paul 2.'s egne performanser og dermed forteller hvem han er: Marias utvalgte. Performansene er preget av en dramaturgisk effektiv sammenfletting

av ytringer og referanser til ytringer som danner et intertekstuel rom med mange nyanser, samtidig som budskapet likevel forblir entydig og klart: *Totus tuus*.

Litteratur og kilder

Bakhtin, Mikhail 1998. *Spørsmålet om tale-gennane*. Ariadne, Bergen.

Bauman, Richard 2004. *A World of Others' Words. Cross-cultural perspectives on inter-textuality*. Blackwell, Malden, MA.

Benvenuti-Papi, Anna & Elena Giannelli (red.) 1991. *Bambini Santi. Rappresen-tazioni dell'infanzia e modelli agiografici*. 1991, Rosenberg & Sellier, Torino.

Boufflet, Joachim og Philippe Boutry 1999. *Un Segno nel Cielo. Le Apparizioni della Vergine*. Marietti, Genova.

CE = Catholic encyclopedia, New Advent: <http://www.newadvent.org/> s.v. tradition

Eriksen, Anne og Anne Stensvold 2002. *Mariakult og helgendyrkelse i moderne katolisisme*. Pax forlag, Oslo.

Grignon de Montfort, St. Louis. 1997, oppr. utg. 1842. *Trattato della vera devozione a Maria*. Shalom casa editrice, Camerata Picena. Kommentarer ved Battista Cortinovis.

Handler, Richard og Jocelyn Linnekin 1984. "Tradition genuine or spurious". I: *Journal of American Folklore*, vol. 97, no. 385 s. 273-290.

Hobsbawm, Eric og Terence Ranger (red.) 1983. *The Invention of tradition*. Cambridge U.P. Cambridge.

Hymes, Dell 1975. "Folklore's nature and the Sun's Myth" I: *Journal of American Folklore*, vol. 88, no. 350, s. 345-359.

Johannes Paul 2. 1994. *Meditation with the Italian Bishops from the Policlinico Gemelli, Insegnamenti*, vol. XVII/1.

Rasmussen, Tarald 2005. "Fra hellig sted til hellig person". *Aftenposten* 10.4.05.

Veraja, Fabijan 1992. *Le cause di canonizzazione dei santi. Commento alla legislazione e guida pratica*. Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano.

Woodward, Kenneth L. 1990. *Making Saints. How the Catholic Church Determines Who Becomes a Saints, Who Doesn't, and Why*. Simon & Schuster, New York.

Besøkte nettsteder (3.5.05), med forkortelsene som er brukt som referanser i teksten:

Beatification =

http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_i/travels/documents/hf_jp-ii_hom_20000513_beatification-fatima_en.html

Features =

http://www.vatican.va/holy_father/special_features/hf_jp-ii_xxv_en.htm

Index =

http://www.vatican.va/edocs/ENG0224/_INDEX.HTM

Message =

http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20000626_message-fatima_it.html

Sodano =

http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_i/travels/documents/hf_jp-ii_spe_20000513_sodano-fatima_en.html

Testamento =

http://www.vatican.va/gpII/documents/testamento-jp-ii_20050407_en.html